

Janusz Zrobek
Uniwersytet Łódzki

Innowacyjne aspekty rozwoju obszarów wiejskich

Streszczenie

Celem opracowania jest próba ukazania wpływu i znaczenia działań innowacyjnych, prowadzonych przez podmioty gospodarcze i jednostki samorządowe szczebla lokalnego, dla rozwoju przestrzeni wiejskiej. Dążenie do pozyskiwania i utrzymania dobrej pozycji konkurencyjnej na rynku wymusza ciągle poszukiwanie nowych dróg rozwoju. Wskazano na osiągnięcie korzyści i możliwości rozwojowe słabych, marginalizowanych rejonów wiejskich, przez potęgowanie innowacyjnej różnorodności ich tkanki gospodarczej. Innowacyjne formy aktywności stają się główną stymulantą, wyzwalamą dynamizm gospodarczy środowisk lokalnych, pozwalającą na korzystniejsze wykorzystanie ich potencjału. W dłuższym okresie, w skali lokalnej gospodarki, przyczyniają się również do zwiększania zatrudnienia. Analiza możliwości wprowadzania innowacji ukazuje, że w obecnych warunkach dla rozwoju wsi ważne są zwłaszcza drobne, nowoczesne przedsiębiorstwa prowadzące działalność bazując na wiedzy i technologiach nowej generacji, w największym stopniu pobudzających ten rozwój.

Słowa kluczowe: innowacje, jednostki przestrzenne, konkurencja, rozwój.

Kody JEL: O18, O31, R11

Wstęp

Postępujące przemiany, których wyrazem jest wzrastające znaczenie nowoczesnych rozwiązań technologiczno-organizacyjnych w praktyce życia gospodarczego i społecznego owocują ciągłym postępowaniem cywilizacyjnym. Osiągnięcie odpowiedniego poziomu rozwoju terytorialnego wymaga wykorzystania środków i instrumentów pozwalających na wprowadzanie ciągłego postępu. Podstawowy czynnik takiej ewolucji jest upatrywany w rozwoju poczynań innowacyjnych.

Szczególne znaczenie nabiera wykorzystanie innowacji w wiejskich jednostkach terytorialnych ujemnie odstających poziomem rozwoju od dobrze rozwiniętych obszarów kraju. Wprowadzanie innowacji na tych terenach daje możliwość doprowadzenia do poprawy warunków egzystencji ich mieszkańców. Upowszechnia się świadomość przydatności innowacji dla zapewnienia skutecznego oddziaływania na: możliwości odrobienia zaistniałych opóźnień rozwoju lokalnego, tworzenie nowych miejsc pracy, zaspokajanie potrzeb ludności, podmioty rynkowe oraz osiągnięcie wzrostu konkurencyjności poszczególnych jednostek przestrzennych. W ślad za tym działalność innowacyjna jest uznawana za coraz istotniejszą składową procesu działań prorozwojowych, jeden z podstawowych środków osiągnięcia celów stawianych przed jednostkami samorządowymi.

Znaczenie innowacji w systemie zarządzania lokalnych jednostek terytorialnych wymaga zwrócenia uwagi na problem przyjęcia kierunków rozwoju umożliwiających prowadzenie tej działalności w praktyce. Prowadzenie działalności rozwojowej potrzebuje, dla realizacji postawionych zadań, zarówno przyjmowania innowacyjnych rozwiązań w dotychczasowych tradycyjnych dziedzinach działania na terenach wiejskich jak i wprowadzania i rozwijania nowoczesnych dziedzin, dających podstawę dla pożądaných przeobrażeń, owocujących poprawą podstaw ekonomicznych rozwoju i osiągnięcia wysokiego poziomu warunków bytowych. Urzeczywistnienie wytyczonych celów prorozwojowych wymaga przyjęcia odpowiedniego kierunku postępowania oraz sprawnej realizacji działań (na bazie niezbędnego zaplecza infrastrukturalnego) dla osiągnięcia efektywnych struktur gospodarczych i rozwoju przedsiębiorczości w danych, konkretnych uwarunkowaniach poszczególnych jednostek przestrzennych.

Stąd celem opracowania jest próba ukazania wpływu i znaczenia prowadzenia działań innowacyjnych przez podmioty gospodarcze i jednostki samorządowe szczebla lokalnego, dla rozwoju przestrzeni wiejskiej.

Potencjał lokalnych gospodarek wiejskich

Wiele obszarów wiejskich znajduje się na peryferiach ekonomicznych, a ich systemy społeczne i funkcjonalne charakteryzuje niski poziom rozwoju. Ten stopień rozwoju powoduje, iż są stosunkowo naturalnym środowiskiem, o niezabudowanych gruntach rolnych i leśnych. Rzutuje to na priorytety społeczno-gospodarcze, do których przede wszystkim zalicza się utrzymanie walorów środowiska naturalnego. Obszary wiejskie pełnią jednak różnorodne funkcje gospodarcze. Rolnictwo dominuje wprawdzie nadal, jako przestrzenna forma użytkowania powierzchni, traci jednak swoje znaczenie gospodarcze. Znaczenia nabierają pozarolnicze zawody i miejsca zatrudnienia, szczególnie te niekolidujące z zadaniem zachowania zasobów o charakterze ekologicznym. Ich rozwój na wsi postępuje jednak stosunkowo wolno. W efekcie konkurencyjność obszarów wiejskich jest osłabiona relatywnie niskimi zasobami gospodarczymi, zarówno w odniesieniu do potencjału pracy, kapitału, jak i infrastruktury. Ponadto, silniejsze ekonomiczne miasta pozyskują z tych terenów zasoby gospodarcze stymulując swój wzrost ich kosztem. Szczególnie trudna jest sytuacja na obszarach nisko zaludnionych, o brakach infrastrukturalnych i niekorzystnej strukturze gospodarczej. Następujące przemiany przynoszą na tych i tak już słabo rozwiniętych obszarach dalsze osłabienie potencjału społeczno-ekonomicznego, bezrobocie, a także pogorszenie struktury demograficznej. Brakuje miejsc pracy, kurczy się rynek, ograniczana jest dostępność do wielu usług. Kształtuje to negatywnie klimat społeczny i gospodarczy, rzutując ujemnie na zarówno na inwestycje, jak i na konsumpcję (Berbeka 2006).

Słabo rozwinięte lokalne gospodarki mają problem nie tylko z negatywnymi skutkami oddziaływania na siebie sfery gospodarczej i społecznej, ale i z pogłębianiem się nierówności przestrzennych. Obszary wysoko rozwinięte oferują więcej korzyści lokalizacji, są więc skuteczniejsze w utrzymywaniu i przyciąganiu inwestycji, pracowników, mieszkańców itp.

Niewątpliwie nie rzutuje to pozytywnie na wiejskie gospodarki lokalne znajdujące się w innej fazie rozwoju. W efekcie, pojawia się ryzyko powiększania przepaści rozwojowych między peryferiami a centrami gospodarki. Pobudzanie rozwoju poboczy gospodarczych jest zatem istotne dla spójności społeczno-gospodarczej.

Obszary wiejskie, zajmujące w Polsce ponad 93% powierzchni kraju i zamieszkałe przez ok. 40% ludności, nie mogą więc pozostawać zmarginalizowane. Niezbędna jest poprawa ich sytuacji, nadrobienie, choć częściowe, opóźnień w rozwoju społeczno-gospodarczym. Niewątpliwie ogólny postęp cywilizacyjny, który następuje w kraju niesie również pewien postęp dla obszarów wiejskich, a zwłaszcza dla części z nich. Wyrażna poprawa nie dotyczy jednak zbyt wielu terenów. W odniesieniu do znacznej części tych obszarów postępuje marginalizacja, rosną dysproporcje w stosunku do szybciej rozwijających się okolic. Przyczyn upatruje się w dużym wzroście produktywności i obniżaniu zatrudnienia w tradycyjnych działach gospodarki. Prowadzi to do polaryzacji niekorzystnej zarówno dla tych obszarów, jak i dla całej gospodarki. Coraz bardziej palącym problemem staje się więc dostosowanie wsi do zachodzących zmian strukturalnych o podłożu ekonomicznym i technologicznym.

„Głównym problemem staje się zapoczątkowanie procesów umożliwiających rozwój, przełamanie peryferyjności i problemów gospodarczych związanych z dotychczasowymi strukturami i procesami gospodarczymi. Problemem jest zbudowanie masy krytycznej uruchamiającej samoczynne i trwałe procesy rozwoju” (Grosse 2012). Rysujące się koncepcje rozwoju gospodarczego terenów wiejskich wydają się jednak być nadmiernie uproszczone. Uwzględniają one w głównej mierze możliwości rozwojowe rolnictwa, jego dywersyfikację oraz łączenie z innymi typami gospodarowania o zbieżnym podłożu środowiskowym, jak zagospodarowanie krajobrazu czy turystyka. Podkreślane są funkcje produkcji żywności, wykorzystywania zasobów rolnictwa i leśnictwa, utrzymywania ekologicznych siedlisk zasobów naturalnych, ochrony zróżnicowanego krajobrazu, kultury, walorów rekreacyjnych i turystycznych.

Wydaje się jednak, iż w zbyt małym stopniu uwzględnia się jeden z kluczowych dla rozwoju obszarów wiejskich czynników, jakim jest rozwój nowoczesnych obszarów gospodarowania (opartych na zasobach intelektualnych, wiedzy, informacji i technologiach nowych generacji). Sektory te wciąż się rozrastają, przede wszystkim w efekcie pojawiania się nowych rodzajów działalności. Ich intensywny rozwój ma mocną podstawę w zwiększającym się zapotrzebowaniu gospodarki na nowe typy działalności. Mogą więc stanowić istotną, trwałą i o narastającym znaczeniu, determinantę rozwoju wsi.

Konkurencyjność w odniesieniu do obszarów wiejskich należy utożsamiać nie tylko z produkcją żywności, ale z całym zespołem nowoczesnych czynników świadczących o ich atrakcyjności, oryginalności i odmienności (Woźniak, Woźniak 2012). Trzeba sobie uświadomić potrzebę potęgowania gospodarczej złożoności wsi i nie wtłaczać jej w formalne i nieformalne schematy. W grę wchodzi zapewnienie skuteczności i maksymalnej efektywności wykorzystania posiadanych przez społeczeństwo zasobów, aby bezpośrednio zaspokajać i tworzyć warunki do zaspokojenia potrzeb lokalnej społeczności oraz pozyskiwać z zewnątrz zasoby rozwojowe (Kobus, Zrobek 2009).

Potencjał tkwiący w rozwoju (nawet polegającym na silnym unowocześnieniu) tradycyjnych wiejskich funkcji gospodarczych nie tworzy wystarczających podstaw dla pełnego uczestnictwa i korzystania przez tereny wiejskie z przemian dokonujących się we współczesnym świecie. Wskazane jest pogłębienie zróżnicowania gospodarczej podstawy funkcjonowania tych obszarów. Rozwój wsi wymaga zmian strukturalnych. Nie wystarcza opieranie się na dotychczasowych produktach i osiągnięciach. Wprowadzenie różnorodnych innowacji, zwłaszcza technologicznych, opartych na nowoczesnej wiedzy, staje się konieczne. To właśnie procesy innowacyjne zachodzące w przedsiębiorstwach, ich zdolność innowacyjna do wprowadzania oryginalnych rozwiązań, dają impuls do rozwoju obszarów, na których są zlokalizowane. Wyzwalają one ludzką kreatywność i zwiększają możliwości konkurencyjne. Wprowadzanie i rozwijanie nowoczesnych sektorów gospodarczych pozwoli na narastanie korzystnych powiązań z dużymi ośrodkami miejskimi różnych szczebli. Wieś, stanowiąc naturalne zaplecze miast, potrzebuje silniejszego włączenia się w ich rozwój ekonomiczny i technologiczny. Dokooptowanie do stymulowania przyszłego rozwoju obszarów wiejskich takiego kierunku inwestowania umożliwi powstanie bardziej partnerskich i korzystniejszych dla wsi wzajemnych relacji służących postępowi na tych terenach. Wspiera to postępująca poprawa możliwości pokonywania przestrzeni, wynikająca z przekształceń infrastruktury łączności (telekomunikacyjnej, internetowej i fizycznej) oraz warunków jej zagospodarowania dzięki infrastrukturze energetycznej, wodociągowej czy kanalizacyjnej.

Wspólnie z unowocześnianymi tradycyjnymi kierunkami rozwoju wsi wprowadzenie nowego, opartego na nowoczesnych technologiach potencjału gospodarczego, przyczyni się do wdrożenia na tych terenach niezbędnego, uwzględniającego innowacyjne rozwiązania postępu, umożliwiającego ich pozytywne przemiany i pełniejsze, korzystne włączenie się w ogólnokrajowe procesy gospodarcze. To właśnie wysoko rozwinięte, cechujące się dużymi zdolnościami dostosowawczymi do nowych uwarunkowań konkurencyjnych dziedziny działalności stają się cechą charakterystyczną produjących gospodarek lokalnych.

Znaczenie innowacji dla rozwoju przestrzeni wiejskiej

Najogólniej, przez pojęcie „innowacji” rozumieć można celowe zmiany, dzięki którym dotychczasowe stany rzeczy zastępowane są innymi, dodatnio ocenianymi z punktu widzenia przyjętych kryteriów, składającymi się w sumie na postęp (Pietrusiński 1971, s.9). Nie ograniczają się one jedynie do technologii, pozytywne zmiany objąć mogą dowolny obszar funkcjonowania podmiotu. „Zmiany odnoszą się do materialnych i niematerialnych elementów organizacji, zaś ich oczekiwany rezultat jest rozwój, wzrost czy też zwiększenie efektywności” (Perlaki 1983, s.17). Podkreślić należy rolę wiedzy w tworzeniu udoskonaleń. Bowiem „innowacyjność uzależniona jest od umiejętnego zarządzania wiedzą, zasobami wiedzy, niematerialnymi zasobami, kapitałem intelektualnym. Jest nowym, oryginalnym rozwiązaniem, wynikającym z procesu poznawczego, powiększania zasobów wiedzy, znajdującym praktyczne zastosowanie” (Markiewicz-Rudnicka, Piotrowska 2009, s. 36). Innowację, szczególnie w kontekście rozwoju terytorialnego, należy postrzegać jako coś

więcej niż proces technologiczny czy upowszechnianie wyników badań, winna ona przynosić konkretne rezultaty i mieć praktyczne znaczenie.

Wykorzystywanie nowoczesnych rozwiązań w zróżnicowanych rodzajach działalności gospodarczej wprowadza na wieś taki pożądany, potężny ładunek innowacyjny. Właściwe i skuteczne wdrażanie innowacji pozwala słabiej rozwiniętym podmiotom gospodarczym na wyrównanie szans i uzyskanie wiodącej pozycji rynkowej. Efekty pozyskiwania nowych umiejętności przekładają się na różne płaszczyzny działania i zwiększają zdolności do absorpcji kolejnych innowacji. Osiągnięcie sukcesu jest głównie uwarunkowane efektywnym zarządzaniem procesem innowacji, skutecznym rozwojem techniki oraz transferem technologii (Filochowska 2012). Potrzebne jest bowiem ciągle poszukiwanie nowych rozwiązań, wykorzystywanie ludzkiej kreatywności i aktywności oraz trwale zaangażowanie w procesy doskonalenia prowadzonej działalności (Strużycki, Bojewska 2011). Lokalne innowacje są postrzegane jako czynnik stanowiący główny, wciąż w zbyt małym stopniu stosowany, element potencjału rozwoju i podniesienia dobrobytu obszarów wiejskich. To dzięki nim ten potencjał może być wykorzystywany znacznie bardziej efektywnie. Ważne jest przy tym możliwie pełne uwzględnienie wymagań kontekstu biznesowego, mającego miejsce w danym lokalnym środowisku (Rutkowski 2014). Pozwoli ono bowiem zarówno na udoskonalenie, odnowę dotychczasowych przejawów działalności gospodarczej, jak i tworzenie nowych, zgodnych z wymogami czasu i miejsca aktywności, uzupełniających dotychczasowe przedsięwzięcia bądź zastępujących ich nieaktualne, zbędne w przekształcającej się rzeczywistości przejawy. Innowacyjność należy zatem postrzegać jako ciągły proces przystosowywania się do konkretnych kontekstów i zmieniających się potrzeb.

Zapotrzebowanie na innowacje wzrasta w konsekwencji zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej. Są one główną siłą napędową rozwoju gospodarczego. Makro- i mikroekonomiczne zmiany strukturalne skłaniają do podejmowania kroków dostosowawczych na obszarach wiejskich. Szczególnie rośnie konkurencja o zasoby, a lokalne gospodarki z coraz większym trudem nadążają za wyzwaniem współczesności. Stąd dążenie do szukania i wykorzystywania sposobów pozwalających na sprostanie tym wymogom. Następuje wyraźne przesuwanie akcentu od cenowych do bardziej jakościowych i technologicznych aspektów zdolności konkurencyjnej, wyrażających się w rozwoju innowacyjności, zróżnicowanym produkcie, uwzględnianiu specyficznych potrzeb klienta i jakości świadczonych usług. Współcześnie jednostki przestrzenne powinny ukierunkowywać swoje działania w przeważającej mierze na jakość i stwarzać podstawy innowacyjności we wszystkich sektorach przejawianej na ich terenach aktywności (Wala 2011). Nowa wiedza i nowoczesne rozwiązania są niezbędne dla umożliwienia wiejskim producentom (zarówno rolnym, jak i pozarolniczym) osiągnięcia skutecznego i trwałego udziału w złożonej i bardzo dużym stopniu współzależnej gospodarce środowisk, w których życiu gospodarczym uczestniczą.

Gospodarka wiejska, postrzegana często jako mało podatna na innowacje, w coraz większym stopniu może sięgać po rozwinięte technologie działania. Innowacje na wsi mogą generować postęp w wielu dziedzinach, w tym także w tradycyjnych, dotyczących doskonalenia narzędzi rolniczych, zarządzania zasobami naturalnymi, procesów upraw rolniczych i leśnych, sposobów organizowania i prowadzenia działalności gospodarczej. Jeden z obie-

cujących kierunków rozwoju stanowi rozwój usług publicznych, które mogą tworzyć lokalny rynek i zarazem pole dla innowacyjnych dóbr i usług w dziedzinie komunikacji, a to z kolei sprzyjałoby powstawaniu i ekspansji nowych przedsiębiorstw (Castells, Himanen 2009). Innowacje pozwalają na stymulowanie lokalnego rozwoju technologicznego i organizacyjnego na tych stosunkowo ubogich i zacofanych cywilizacyjnie terenach. Połączenie dwóch obszarów wsparcia innowacyjnego, tj. twardych mechanicznych narzędzi i miękkich innowacji organizacyjnych jest o tyle istotne, że pozwala zagospodarować bardziej wszechstronnie płaszczyzny działania i daje silny impuls mnożnikowy. Chodzi o zaangażowanie jak największej liczby ludności w procesy innowacyjne. Nowe produkty i procesy winny być przede wszystkim dostosowane do lokalnych potrzeb i możliwości gospodarczych oraz społecznych środowiska wiejskiego. Wprowadzanie innowacji wymaga gotowości potencjalnego odbiorcy do jej przyjęcia, sprawienia, aby rynek rzeczywiście ją chciał (Hollins, Shinkins 2009). Należy wyraźnie określić wynikające z niej korzyści, a także ewentualne ujemne strony. Ważne jest przy tym, nie tylko opracowywanie nowych technologii, ale również ciągle wprowadzanie zmian w sposobie działania systemu innowacji. W warunkach słabo rozwiniętego środowiska wiejskiego wskazane jest dążenie do oparcia procesów gospodarczych na technologii zapewniającej niewielkie nakłady, sprawność, łatwość użytkowania, oczekiwany zakres oddziaływania. Pozwala to osiągać niskie koszty, szybkość, skalę i elastyczność (Prachalad, Kirshnan 2009). Czynniki te pobudzając możliwości rozwoju gospodarczego całego lokalnego środowiska, rzutują zarazem na tworzenie nowych miejsc zatrudnienia.

Stymulowanie dążenia do innowacji nie powinno być nastawione wyłącznie na uzyskanie spektakularnych sukcesów komercyjnych, ale również na szerzenie kultury innowacyjnej w społeczności wiejskiej. Daje ona podstawy dla tworzenia klimatu innowacyjności poprzez podnoszenie świadomości społecznej w zakresie innowacji, wsparcie organizacyjne i stymulowanie odpowiedniego zachowania w procesie wprowadzania innowacji. Warunkiem kształtowania postaw proinnowacyjnych jest bowiem klimat wspierający innowacyjność (Lewicka 2012). Zachęcanie mieszkańców wsi do tworzenia nowych sposobów używania technologii w różnych dziedzinach aktywności, również pozagospodarczej, może stworzyć okazje do rozwoju nowych typów przedsiębiorczości (Castells, Himanen 2009). Bowiem tylko ich upowszechnienie ukształtuje podwaliny pod długofalową działalność o charakterze innowacyjnym i w efekcie umożliwi przejście na wyższy stopień rozwoju poprzez tworzenie lokalnego społeczeństwa innowacyjnego.

Innowacyjne kierunki rozwoju obszarów wiejskich

Zmiany strukturalne zachodzące w gospodarce oferują wsi, mimo towarzyszących im zagrożeń, szansę na poprawę statusu gospodarczego i warunków bytowania. Przekształcające się rynki potrzebują dóbr i usług, z których wiele może być oferowanych na terenach wiejskich. Kluczem do rozwoju obszarów wiejskich jest odkrycie własnych możliwości oraz określenie potencjału, który może stanowić podstawę poczynań prorozwojowych. Na inno-

wacyjność rozwoju lokalnych gospodarek wpływa szereg powiązanych ze sobą, zmieniających się w czasie uwarunkowań ekonomicznych, społecznych, kulturowych, rynkowych i organizacyjnych (Biadacz 2013). Jego główne źródła może stanowić zatem, zarówno lokalna specyfika walorów obszarów wiejskich, jak i podejmowanie nowych na danym terenie przedsięwzięć gospodarczych, dywersyfikujących ofertę podażową. Lista potencjalnych kierunków rozwoju jest obszerna. Wydaje się jednak, iż zasadniczą sprawą jest nasycenie przestrzeni wiejskiej zróżnicowanymi rodzajami działalności, zarówno tradycyjnymi, jak i w coraz większym stopniu wprowadzanymi nowymi kierunkami aktywności. Mogą być one wypracowane wewnątrz obszarów wiejskich, jak i wprowadzane z zewnątrz. Ich wspólną cechą winno być zorientowanie na innowacyjność rozwiązań, pozwalającą na dynamiczny i zarazem zrównoważony rozwój tych obszarów.

Wprowadzanie innowacji do klasycznych dziedzin działalności na terenach wiejskich, wyrażające się w restrukturyzacji gospodarstw rolnych czy ulepszaniu narzędzi i technologii produkcji, pozwoli na ich zachowanie i dalszy rozwój. Należy jednak być świadomym konieczności uwzględniania ich rynkowej przydatności, możliwości wchłonięcia przez rynek. Wśród nowych, innowacyjnych kierunków upraw rolnych wymienia się: utrzymanie i poprawę istniejących warunków ekologicznych, rolnictwo ekologiczne (w tym przypadku bardzo ważna jest skala jego rozwoju limitowana rodzajem produktów, na które będzie dostateczny popyt, ograniczany nie tylko zapotrzebowaniem, ale również ceną), produkcję roślin przemysłowych, a także produkcję roślin zmodyfikowanych genetycznie. Bardzo duży nacisk kładziony jest również na uzupełnienie funkcji rolniczych działalnością turystyczną, a także rzemiosłem pozwalającym na podtrzymanie tradycyjnych form wytwarzania produktów charakterystycznych dla lokalnych społeczności.

Zachowanie i utrzymanie walorów ekologicznych i krajobrazowych obszarów wiejskich opiera się na działalności służb i przedsiębiorstw prowadzących działania angażujące znaczne siły i środki. Wymaga nowych technologii upraw, a często również wprowadzania nowych, dla danych terenów, gatunków roślin. W związku z narastającymi i nowymi formami zagrożeń podejście do tego typu aktywności powinno opierać się na nowoczesnych rozwiązaniach, umożliwiających skuteczne przeciwdziałanie zagrożeniom środowiskowym. Niezbędne jest prowadzenie programów ochrony przyrody, m.in. ochrony dziko rosnącej roślinności i obrzeży pól, starych wysokopiennych sadów, zadrzewień śródpolnych itp. Zachowanie cennych walorów krajobrazu w sytuacji nowych intensywnych zagrożeń wymaga przeciwstawiania się tym zagrożeniom.

Rolnictwo ekologiczne rozwija się dzięki poszukiwaniu przez konsumentów naturalnej żywności bez dodatków chemicznych. Niewątpliwie wnosi pozytywny akcent rozwojowy, sprzyja zachowaniu różnorodności gatunkowej roślin. Wydaje się jednak, że ten kierunek produkcji żywności może mieć jedynie charakter niszowy. Wymaga bowiem spełniania określonych rygorystycznych warunków środowiskowych dla produkcji oraz (co ważniejsze) popytu silnie ograniczonego wysokimi kosztami produkcji i w ślad za tym cenami, na które współczesny masowy konsument jest bardzo wrażliwy.

Podkreślenia wymagają uprawy przemysłowe, szczególnie z przeznaczeniem na źródła energii odnawialnej. Na świecie wzrasta zwłaszcza udział wykorzystywania biomasy do celów energetycznych. Wprowadzane na dużą skalę stanowią pewne *novum* rzutujące na strukturę upraw rolniczych. Zainteresowanie rynku tego typu uprawami systematycznie wzrasta, zaś nakłady ponoszone w związku z ich wprowadzaniem są relatywnie niskie. Zapewnia to opłacalność ekonomiczną upraw, a w konsekwencji rzutuje pozytywnie na problem zatrudnienia w zawodach typowo rolniczych. Ten kierunek działań znajduje zastosowanie również w leśnictwie, ponieważ do celów energetycznych można prowadzić plantacje leśne, wykorzystywać stare, nieprzydatne do innych celów drzewa oraz odpady z tartaków i zakładów obróbki drewna. Niosą one dodatkowo korzyści o charakterze ekologicznym, ograniczając poziom zanieczyszczenia środowiska, a także umożliwiając zagospodarowanie gruntów o niskich czy nawet żadnych możliwościach produkcyjnych gruntów, jak: gleby niskiej klasy bonitacyjnej, odłogi, nieużytki czy tereny wymagające rekultywacji.

Kontrowersyjnym obszarem innowacji jest wprowadzanie roślin genetycznie zmodyfikowanych (GMO). Mają one cechy zwiększające opłacalność produkcji i są odporne na herbicydy oraz naturalne szkodniki. Kontrowersyjność ich zastosowania wynika z obaw o ewentualny negatywny wpływ na zdrowie konsumentów oraz zagrożenia dla organizmów niezmodyfikowanych (aczkolwiek wiele badań przeczy tym obawom). Faktem pozostają wyraźne korzyści ekonomiczne, które przynosi uprawa GMO, wyrażające się w znacznie wyższych plonach, oszczędności czasu, paliwa i maszyn, zmniejszonej chemizacji i energochłonności rolnictwa, zmniejszeniu zużycia wody, wzrastającej wartości odżywczej roślin, możliwości tańszego tworzenia nowych bio-produktów (zwłaszcza przemysłowych), a także polepszeniu pewnych cech jakościowych. W ślad za tym rosną zyski, następuje poprawa ekonomicznej opłacalności produkcji rolnej, a w konsekwencji korzystniejsza jest pozycja konkurencyjna producentów.

Jedną z silnie propagowanych i wspieranych form aktywności zawodowej na obszarach wiejskich jest turystyka. Pozwala ona na tworzenie wielu miejsc pracy i może stanowić ważny czynnik rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich. I co nie mniej istotne, przekształca się z działalności pobocznej w działalność podstawową. Podstawowy warunek jej rozwoju stanowi atrakcyjność krajobrazowa wsi, zwłaszcza poziom jej nasycenia lasami i zbiornikami wody (zarówno naturalnymi, jak i sztucznymi). Kolejny, coraz istotniejszy w świetle wzrostu wymogów cywilizacyjnych potencjalnych klientów, infrastruktura noclegowa, gastronomiczna, handlowa, a także techniczna (wymogi dotyczące mediów). Ich rozwój jawi się jako znacząca stymulanta potęgowania popytu na usługi turystyczne.

Lokalna działalność rzemieślnicza, stanowiąca istotny czynnik wsparcia wiejskich struktur gospodarczych, również wymaga innowacyjnych rozwiązań. Wprawdzie jej twórczość nawiązuje w większości do oferty tradycyjnych dóbr i usług, jednak już ich wprowadzanie na rynek potrzebuje wsparcia nowoczesnymi metodami i środkami oddziaływania. Również część technologii wytwórczych wymaga modyfikacji i udoskonalień technologicznych. Rynek zaś oczekuje wciąż nowych atrakcyjnych produktów rozwijających dotychczasową ofertę. Innowacyjne aspekty tego wsparcia winny więc mieć miejsce

w sferze usług rzemieślniczych, tym bardziej, że sprzyjają większej stabilności popytu w dłuższym okresie.

Szczególne znaczenie dla rozwoju gospodarczego terenów wiejskich mają jednak nowoczesne drobne przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe. To właśnie małe firmy operujące głównie na pograniczu sektora informatycznego i usługowego mogą stanowić podstawę ekonomicznej pomyślności wsi. Nie tylko bowiem podtrzymanie i unowocześnienie dotychczasowych, ale również, a może przede wszystkim, wprowadzenie nowych potencjalnych czynników rozwoju ekonomiczno-społecznego wsi stanowi niezbędny warunek jej rozwoju. Na świecie przybywa małych przedsiębiorstw, które bardzo skutecznie wykorzystują otwierające się zakresy technologiczne (elektronika, lasery, roboty, energia i środowisko) i wykazują bardzo wysoką zdolność innowacyjną. W warunkach polskiej wsi, przy braku kapitału i kwalifikacji, większy nacisk można położyć na dziedziny bardziej pracochłonne, związane z dostawami podzespołów produkcji specjalistycznych dóbr i usług oraz technologiczną innowacją dającą możliwość przetrwania. Intensywne wykorzystanie czynnika ludzkiego umożliwia obniżenie nakładów kapitałowych. Ważną cechą takiej przedsiębiorczości jest sprzyjanie aktywności i co istotniejsze, zdolność do włączania się w stosunki wymiany o charakterze ponadlokalnym. Dotyczy to przedsiębiorstw z branż o stosunkowo mało stabilnym popycie, bardzo technologicznych, o wysokim stopniu odnowienia wyrobów (np. mikroelektronika). To właśnie w tych branżach następuje relatywnie gwałtowny rozwój drobnych przedsiębiorstw. Stawiane im wymogi technologiczne oraz częsta potrzeba tworzenia inwestycji od podstaw preferują ich lokalizację na terenach wiejskich. Znaczenia nabiera funkcjonalne powiązanie technologicznej aktywności przemysłowej z orientacją produkcyjną usług (elektroniczne przetwarzanie danych, świadczenia inżynieryjne i technologiczne). Waga tych usług wynika z intensywnego tworzenia wartości, wysokojakościowych miejsc pracy i wytwarzania w połączeniu z produkcją znacznych efektów synergicznych (Hotz-Hart, Wurth 1997). Taki sektor stanowi dla lokalnego rozwoju podstawowy motor wzrostu, pozwalający na funkcjonalne połączenie możliwości gospodarczych wielu lokalnych przejawów działalności społeczności wiejskiej. Dla sprostania wymogom rynku, odnośnie do zdolności dostosowawczych i siły odnowienia, zalecane jest tworzenie nowoczesnej, wysokiej jakości infrastruktury, sprawny transfer nowoczesnych technologii, rozwijanie kompetencji pracowniczych, tworzenie klimatu i image dla wymagań innowacyjnych.

Podsumowanie

Wskazane zaniedbania i opóźnienia w rozwoju wielu obszarów wiejskich nie oznaczają nieuchronności ich upadku i pozostania w warunkach zapaści społeczno- ekonomicznej. Nie oznaczają stałej drugorzędności rozwoju wsi, pozostania elementem gospodarki o podrzędnym znaczeniu, w tyle za rozwojem miast, zawsze biedniejszym, o gorszych warunkach bytowania.

Wieś dysponuje stosunkowo szerokimi możliwościami działania. Różnorodność sytuacji (własny potencjał i zewnętrzne uwarunkowania) przekładającej się na różne możliwości rozwoju, wytycza każdej jednostce przestrzennej jej własną, specyficzną ścieżkę postępowania, uzależnioną od kondycji gospodarczej i potencjału ekologicznego, a także sprawności zarządzania władz samorządowych. Przemiany zachodzące w gospodarce rynkowej wymagają dążenia do niwelowania różnic w poziomie rozwoju cywilizacyjnego, zachodzących między obszarami dobrze prosperującymi, a obecnie w znacznym stopniu marginalizowanymi gospodarczo. Te różnice nie powinny ulegać dalszemu zaostrzeniu. Odpowiedzią na wyzwania jest wspieranie innowacyjnej wielofunkcyjności terenów wiejskich, oparte na harmonijnym połączeniu różnych sfer ludzkiej działalności. Wdrażanie działań gospodarczych, w efekcie których powstanie innowacyjna oferta dóbr i usług będąca odpowiedzią na rozwijający się popyt, stworzy nową szansę dla środowiska wiejskiego. Wprowadzenie innowacji zwiększa ich przewagę konkurencyjną, zwłaszcza gdy prowadzona działalność wpisuje się w specyfikę danego obszaru (Zajda 2013). Istnieje wiele nowoczesnych dziedzin, zarówno w samym rolnictwie, jak i w działalności pozarolniczej, których wprowadzenie może się zakończyć sukcesem rynkowym.

Innowacje stanowiąc odpowiedź na zachodzące zmiany na rynku, oferują lepsze możliwości rozwojowe na przyszłość. Im silniejsza, nowocześniejsza gospodarka, tym bardziej rozwinięte partnerstwo tworzących ją podmiotów, dające w efekcie solidniejsze podstawy wzmocnienia tendencji rozwojowych. Konkretnie postępowanie wymaga aktywnego reagowania na przejawy ujawniających się możliwości. Wskazane jest tworzenie odpowiednich konstelacji przedsiębiorstw i instytucji, form współpracy i instrumentów kontroli. Winny one wiązać się z uwarunkowaniami regionalnymi. Pod uwagę należy wziąć zwłaszcza stan i możliwości poprawy infrastruktury technicznej. Wpływ tych uwarunkowań na możliwość pełnienia różnorodnych funkcji przez poszczególne lokalne jednostki przestrzenne oraz ich potencjał konkurencyjny, w kontekście możliwości innych jednostek, wymaga szczególne- go uwzględnienia. Innowacje o charakterze ekonomicznym i technologicznym wymagają, ponadto, wsparcia innowacjami społecznymi i prawnymi. Potrzebne są zwłaszcza nowatorskie, lepiej dostosowane do ukształtowanej rzeczywistości rozwiązania organizacyjne i instrumenty oddziaływania używane w praktyce gospodarczej. Tylko wykorzystanie nowoczesnych, innowacyjnych przemian daje szansę utrzymania efektywnych struktur gospodarczych i rozwoju przedsiębiorczości na terenach wiejskich. Pozwoli to, na wzmocnienie dostosowania do warunków gospodarki rynkowej i zwiększenie zdolności konkurencyjnych tych obszarów.

Bibliografia

- Berbeka J. (2006), *Poziom życia ludności a wzrost gospodarczy w krajach Unii Europejskiej*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Biadacz R. (2013), *Działania innowacyjne w regionach w ramach regionalnych programów operacyjnych – wyniki badań*, „Przegląd Organizacji”, nr 8.

- Castells M., Himanen P. (2009), *Spółczesność informacyjna i państwo dobrobytu*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Filochowska B. (2012), *Strategiczne zarządzanie zasobami innowacyjnymi*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*”, nr 3.
- Grosse T.G. (2012), *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*, (w:) *Ekspertyzy przygotowane na potrzeby Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, http://www.mrr.gov.pl/rozwój_regionalny [dostęp: 11.12.2012].
- Hollins B., Shinkins S. (2009), *Zarządzanie usługami*, PWE, Warszawa.
- Hotz–Hart B., Kurth H. (1997), *Strukturwandel tertiarer Aktivitäten und Raumentwicklung*, “*Raumforschung und Raumordnung*”, H.3.
- Kobus P., Zrobek J. (2009), *Skuteczność działań marketingowych na terenach słabo rozwiniętych (wybrane zagadnienia)*, „*Handel Wewnętrzny*”, czerwiec.
- Lewicka D. (2012), *Relacje między zaufaniem horyzontalnym, współpracą i kulturą proinnowacyjną*, „*Organizacja i Kierowanie*”, nr 3.
- Markiewicz-Rudnicka D., Piotrowska K. (2009), *Innowacje a kapitał intelektualny w organizacji gospodarczej*, (w:) Sidorczuk-Pietraszko E. (red), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok.
- Perlaki I. (1983), *Innowacje w organizacji*, PWE, Warszawa.
- Pietrusiński Z. (1971), *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Prachalad C.K., Krishnan M.S. (2010), *Nowa era innowacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Rutkowski I.P. (2014), *Poziomy dojrzałości strategii rozwoju nowego produktu – dopasowanie procesu innowacji produktu do kontekstu biznesowego*, „*Marketing i Rynek*”, nr 1.
- Strużycki M., Bojewska B. (2011), *Rola państwa i rządu w kształtowaniu innowacyjnej gospodarki*, (w:) Perenc J., Hołub-Iwan J. (red.), *Innowacje w rozwijaniu konkurencyjności firm*, C.H. Beck, Warszawa.
- Wala A., (2011), *Innowacyjne działania marketingowe w tworzeniu przewagi konkurencyjnej przez promocję marek miast i regionów*, (w:) Perenc J., Hołub-Iwan J. (red.), *Innowacje w rozwijaniu konkurencyjności firm*, C.H. Beck, Warszawa.
- Woźniak M., Woźniak G. (2012), *Zarządzanie obszarami wiejskimi jako wyraz konkurencyjności gmin wiejskich na przykładzie gmin województwa podkarpackiego*, „*Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*”, nr 260.
- Zajda K. (2013), *Innowacja w wiejskiej przedsiębiorczości. Studium przypadku działalności gospodarczej z obszaru Dolnej Pilicy*, „*Studia Regionalne i Lokalne*”, nr 1.

Innovative Aspects of Rural Areas Development

Summary

An aim of the study is to show the impact and importance of innovative measures conducted by economic entities and self-governmental units of the local level for development of the rural space. Strive after winning and keeping a good com-

petitive position in the market compels to all the time seek of new ways of growth. The author indicated gaining benefits and developmental possibilities for weak, marginalised rural areas by enhancing the innovative variety of their economic tissue. Innovative forms of activity become the main stimulator triggering economic dynamism of local circles, allowing a more beneficial use of their potential. In a long run, in the scale of local economy, they also contribute to increasing employment. The analysis of the possibilities to introduce innovations show that under the present conditions for the rural development important are especially small, modern enterprises carrying out their activities basing on knowledge and technologies of the new generation mostly stimulating that development.

Key words: innovations, spatial units, competition, development.

JEL codes: O18, O31, R11

Иновационные аспекты развития сельских районов

Резюме

Цель разработки – попытка указать влияние и значение инновационных действий, проводимых экономическими субъектами и единицами самоуправления местного уровня, долю развития сельского пространства. Стремление завоевать и удержать хорошую конкурентоспособную позицию на рынке вынуждает поиск новых путей развития. Указали достижение выгод и возможностей развития слабых, заброшенных сельских районов посредством повышения инновационной разновидности их экономической ткани. Инновационные формы активности становятся основным стимулятором, высвобождающим экономический динамизм местной среды, позволяющим более выгодное использование ее потенциала. На длительную перспективу, в масштабах местной экономики, они тоже способствуют повышению занятости. Анализ возможностей ввести инновации указывает, что в нынешних условиях для развития села важны особенно мелкие современные предприятия, осуществляющие деятельность, базируясь на знаниях и технологиях новой генерации, в самой большой степени стимулирующих это развитие.

Ключевые слова: инновации, пространственные единицы, конкуренция, развитие.

Коды JEL: O18, O31, R11

Artykuł nadesłany do redakcji w lipcu 2014 r.

© All rights reserved

Afiliacja:

dr hab. Janusz Zrobek

Uniwersytet Łódzki

Wydział Zarządzania

Katedra Marketingu

90-237 Łódź

ul. Matejki 22/26

tel.: 42 635 52 03

e-mail: jaszzrob@uni.lodz.pl